

بشیر ناطق دی ”سی“ دا ویروا

ABSTRACT

Real love, virtual love, honour, coercion, patriotism and nationalism are found in folk tales. These stories are born from one or the other and they are a reflection of the historical background and religious traditions of this tradition. There is a famous Sindhi folk love story, it is not mentioned only in Sindhi literature, but this story has been preserved forever by many great Punjabi poets through their poetry. Among these great poets, a shining name Bashir Natiq (late) is also. He wrote the story of Sassi Punnu in Punjabi poetry titled "Thalan di Sassi". That is why he became famous. It is one of the romantic stories. Of course, as long as the Punjabi language survives, until then, the story will continue to be loved just like the past. In this article under review, Bashir Natiq's "Thalan di Sassi" has been researched and critically evaluated.

سی دی روایت

پاکستان دے صوبہ سندھ دے شہر بھنجور دی جُوہ وچ واپرن والا قصہ ”سی“ دا اے۔
بھنجور شہر جیہدا پرانا ناں دتیل سی ایہنوں محمد بن قاسم نے 712ء وچ فتح کیتا سی۔ ”سی“ دا
قصہ ہونی توں واپریا اے پر ہونی نوں کون ٹال سکدا اے تے ہونی ہو کے ای رہندی

اے۔ ”سی“ دے پو نے بدنامی دے ڈرتوں روڑھیا۔ کدھرے ایہہ ہونی وارد نہ ہو جاوے پر ہونی ہوياں بغیر رُکدی نہیں جیس عشق دی بدنامی دا ڈرسی اوہ ہو کے ای رہیا۔ ”سی“ نوں دریا دے وچ روڑھنا کوئی نویکی گل نہیں سی۔ ایہدے کچھے پرانی ریت تڑ آوندی اے۔ ایہہ اوس سے دی ریت اے جدوں جہلیت وچ انسانیت گواچی ہوئی سی تے جمدیاں ای دھیاں نوں مارن، پر بت تو سٹن، زندہ درگور کرن دا ریت رواج عام سی۔ مڑ دھرماں ایس ہتھیار اگے سببہ پلائی کندھ بنا دتی۔ ”کڑیاں مارن پاپ آوے“ ڈک دتا کہ ”کڑی دا مارن گناہ“ اے۔ اسیں سبھ توں پہلاں ”سی“ دے معنے بارے گل کراں گے۔ شریف کنجاہی ہوراں نے جیہڑی ڈکشنری ترتیب دتی اے اوہدے وچ ایس اکھر دے معنے انج درج ہن۔

”سی پنوں“ تھل دے اک لوک قصے دے دو پاتر نیں جیہناں

وچوں ”سی“ تیویں تے پنوں اوپر اسیں تے مرد۔ پنجابی وچ ایس دا

قصہ ہاشم شاہ تے ہور شاعراں نے رچایا اے۔⁽¹⁾

زاہد حسن ہوراں نے ”سی لکھ شاہ“ وچ آر۔ ایل ٹرنر دے حوالے نال لکھیا اے۔

"Sasin-M-Moon, Svet up, (S,A,S,A) Pa-Sasin-M-Moon;

PK Sasi-M; Sasi M, Sky Haven's Si'Sisi-Moon PA"⁽²⁾

زاہد حسن ہوراں نے ”سی لکھ شاہ“ دے حوالے نال ”سی“ دے معنے بارے لکھیا

اے۔

”پراکرت وچ ”سی“ دا اصل اکھر انج لکھیا گیا اے۔ ”SASIN“

پراکرت وچ ”سی“ چن نوں آکھدے ہن۔⁽³⁾

”سی“ دا قصہ ساڈی ثقافت دا ترجمان، ساڈی ریتل دا امین تے ساڈے وسیب دا وارث اے۔ ہر لکھن والے دے قصے دا رنگ پنجاب دی مٹی توں دکھرائیں۔ جیہڑے جیہڑے صوبے اندر ”سی“ دا قصہ رچایا گیا اوس دے اُچ چوٹی دے کوی شاعراں نے اپنی فنی بصیرت تے تخلیقی صلاحیت پاروں ایس اندر کئی کچھوں رنگ بھرے نیں۔ ایس توں اڈ کلاسیکی لہجے دی گھمبیر تاتے فنی چٹنگی نوں وی قائم رکھن دی بہوں کوشش کیتی اے۔ سی دے قصے نوں چند اُگے اگواناں تے شاعراں نے روایت تے گنے متھے مروجہ شعری رویے دا چولا نہیں پوایا سگوں ساریاں نے آپوں اپنی لکھت اندر رنگ رنگ زاویے تے وکھو دکھ جہتاں وچ لا کھلاریا اے جیہڑا دل تے ذہن دے دریاں وچوں لکھ کے روح تائیں پیا پڑا اے۔

جیہناں شاعراں نے روایتی ڈکشن یاں منگی تنگی لفظی یاں مروجہ فارمولیاں دی جوں دی

توں پیروی کیتی تے منگے تنگے نظریاں تے تحریکاں دی بھینٹ اپنی لکھت نوں چڑھایا تے اوہ پنجابی ادب وچ اُچی تھیں یاں مقام نہیں بنا سکے۔ پنجابی ادب وچ ”سی“ دی بہوں وڈی رمز اے۔ ایس رمز اندر گنجھلاں ای گنجھلاں تے ایمائیت ای ایمائیت اے۔ جدوں کسے اُگھے کوئی ”سی پنوں“ نوں اپنی لکھت دا حصہ بنایا تے اوں نے ایس رمز نوں سمجھیا تے اوں رمز دیاں گنجھلاں کھولن دا چوکھا آہر کیتا اے۔ اوہ کون اے جیہڑا نہیں چاہندا کہ میرا ناں ہمیشہ زندہ رہوے سگوں ”سی“ دے قصے راہیں بہوں اُگھے تے اُچ چوٹی دے شاعراں خود نوں دوام بخشن لئی ”سی پنوں“ دے قصے نوں اپنی لکھت دا حصہ بنایا اے جس نے وی ایس چھٹاں اندر چٹاں گہرا غوطہ ماریا اونے ای آب دار موتی اوں دے ہتھ لگے تے اوں نے اوہدیاں رشاں نوں اپنی قلم اندر بھر کے اپنے جذبے دے جوہر دکھائے تے اک سچی تے سچی لکھت ادب دی جھولی وچ پائی۔

آخر ”سی“ ہے کیہ؟

”سی سر ہے، سر بست ہے سرمد ہے سر ہے سر سنگیت ہے سر گٹرا
 سجوک ہے سائیں دا (سی سن سا جہات دی سوندی ہے۔ سی سُرپ
 ہے سائیں دا اجیہا سُرپ جس دی لٹک پٹک سوہنگ پرکاش ہے سی
 سہاگ ہے سولاں بیج ہے۔ سی سُر ت ہے ست سنگے تے سادھ سنگ
 دی سی ساگی سانگ ہے سائیں دا“ (4)

”سی“ دے حوالے نال ”کلام سید ہاشم شاہ“ دے وچ سائیں احسان باجوہ کجھ مصرعے لکھدے نیں۔

سی آن ڈٹھا وچ نیندر ہوت بے ہوش جو خابوں
 سورج وانگ شعا حُسن دی باہر پوس نقابوں
 بے لکھ پا صندوق چھپائیے آوگ مُشک غلابوں
 ہاشم حُسن پریت نہ چھپ دے تارک ہو جابوں (5)

ایہناں لوک قصیاں وچ حقیقی رنگ مجازی رنگ غیرت غربتی، جرأت، بے ہمتی ننگ نمود وطن پرستی تے قومیت دا سگواں احساس ملدا اے۔ ایہہ قصے انت اندر لیاں لوک کہانیاں دا اک بھرولا ہندے نیں۔ ایہہ قصے کسے نہ کسے وسیب دی لکھوں پھٹدے نیں تے اوں وسیب دی روح تے اوں دے عکاس دا شیشہ ہوندے نیں۔ ایہناں قصیاں دی کُٹھ وچ لوکاں دے کرب اکلاپے، سانجھ جڑت تے لوکائی دے دکھ سکھ دیاں متھیاں ہونیاں متھیاں ساں دے بھروں رنگ

تھاؤں تھائیں نظر آوندے ہوئے دکھائی دیندے نیں۔ جتھے آفاقی فضا نال ایہہ داستاناں بھریاں ہوئیاں نیں اوتھے ایہناں صوفیانہ روایتاں نوں وی گنج لیا اے۔ ایہناں قصیاں دے وچ لوک فن توں وی چوکھا لایا گیا اے تے لوک روایت تے ریت دے اُملے سرمائے پنجابی زبان تے ادب نوں مالا مال کیتا اے۔ حق تے سچی گل ایہہ ہے کہ پنجابی زندہ وی لوک ادب دی وجہ نال اے۔

ایہہ قصے جیہڑے خاص علاقے دی ہوند وچ آوندے نیں اوتھے دی تاریخی، سماجی، مذہبی سوچاں، ریتاں روایتاں تے اوس وسیب دی لوکائی دے سانجھے سُفے ایس توں اڈا اوہناں دی روح نوں سمجھن تے سیہانن دا اک ڈھنگ اے۔ جس طرح ”ویداں“ وچ ایس دھرتی دا عکس دکھایا گیا اے، فصلاں لہلہا رہیاں تے سبزیاں پک گئیاں نیں انجیں وانگوں صدیاں توں واڈھی، ہاڑی، ساؤنی، بیائی، نسر، پنگرن، پکن، مڑ بیائی مڑ پنگرن۔ مڑ ایہو کٹائی دا سلسلہ صدیاں توں پرچلت اے۔ انجے وانگوں انساناں دی روح وی لوک قصیاں دے آفاقی رنگاں نوں دکھو دکھرے جتتاں وچ شنگارن، سجاون تے پھاون دا صدیاں توں آہر کردی آ رہی اے۔ دوجے معنیاں وچ اپنی تہذیب و ثقافت نوں زندہ تے خوشحال رکھن لئی اپنے جگر دے خون نال سیراب کردی آ رہی اے۔ اگر دیکھیا جاوے تاں ایہہ قصے پنجابی عوام دی روح نوں اپنے کلاوے وچ لئی بیٹھے نیں۔ ایس گل توں منکر ہو وی نہیں سکدے۔ ایس دا Fascinate کرنا یاں جادو ٹنڈا وی نہیں۔ ایہناں ساریاں قصیاں وچ زنانی وجود دی ہر من کچھویں ابدیت اے۔ زے صرف ایہہ قصے عشقیہ تے ایسے نہیں سگوں ساڈی سانجھ سُر تے دیکھن بھالن تے اچرج معنیاں نوں کھولدا اے۔ ساڈیاں ایہناں داستاناں دے وچ ساڈی تہذیب، رہتل بہتل نال اپنی گھمبیرتا رچی بسی ہوئی اے کہ اوس نوں عام کرن دی لوڑ اے۔ عام اوس ویلے ای ہو سکدی اے جدوں اوس نوں سلپس دا حصہ بنایا جاوے تاں ای ایہہ دولت عام ہو سکدی اے۔ ونجارا بیدی ہوراں دے آکھن موجب:

”پنجاب دیاں پریت دنت کہانیاں“ سسی پنوں“ ہیر رانجھا، سوہنی
مہینوال تے مرزا صاحبان نوں جدوں تک اسیں لوک دھارا وچ رچے،
جڑے نظریاں، وچاراں تے وہماں بھرماں توں دکھرا کر کے ادھر بڑکے
نہیں دیکھدے تے ایہناں کہانیاں دی ہوند دا اصلی تے ثابتی سچ اجاگر
نہیں ہو سکدا۔“ (6)

ڈاکٹر شان ہوراں نے پیار وچ رچیاں اچھاں کہانیاں دی لوکاں وچ مانتا بارے لکھیا

اے۔

”جھٹوں تیکر پنجاب دے سیکولر ادب دا تعلق ہے اوس دا مڈھ مول
وی تاں اجیہاں پریت کہانیاں توں ای ہويا جاپدا اے۔ ایہوں
کہانیاں پہلاں پہل ساڈے لوک گیتاں دے روپ وچ لوکاں دے
مونہاں تے کھیڈ رہیاں سن۔ دمودرتے پیلو نے لوک مونہاں توں چُک
کے اپنی کلادی خوبصورت بان چڑھا کے ایہناں دے قصے بنائے۔“ (7)

ایہناں قصے کہانیاں دا اصل مونہہ مہاندرا تواریخ دیاں کتاباں راہیں ساڈے تیکر نہیں
اڳڑیا سگوں ایہہ سینہ بہ سینہ پیڑھی در پیڑھی ساڈے کول چلدا آوندا اے۔ ”سسی پنوں“ دی کہانی
اُت پرانی اے۔ اجیہاں داستاناں اُتے صدیاں دا گھٹا مٹی چڑھیا ہويا اے جیہدی موٹی تہہ پٹھ
ساڈی تہذیب و ثقافت تے رہتل بہتل دا سگواں ساواں گوڑھا رنگ لکيا ہويا اے جیہنوں گھر چنا
تے گھرچ کے لہاونا ہرکوی دا کم نہیں بلکہ کسے اُچے آگو دا کم اے۔ زاہد حسن ہوراں دے آکھن
موجب:

”کہانیاں دے ترے وڈے سوئے نیں۔

1۔ مٹھیاں

2۔ دت (دنت دند) کہانیاں

3۔ لوک کہانیاں“ (8)

سبھ توں پہلاں اسیں مٹھ دی مہیہ تیکر اڳڑ کے اوس دے معنی نوں نکھیر دے آں۔ گل
کرچکے آں تے مزید ایس بارے گل کیتی جاسکدی اے۔ ”سسی پنوں“ بارے بہوں مٹھہاساں
ملدیاں نیں۔ اسیں اوہناں مٹھہاساں اُتے پنچھی جھات پاوندے آں۔ اگر تاریخ تے نظیر گھنئیے
تاں سانوں مٹھہاس بارے بھرویاں ونگیاں لہجہ جانیاں نیں۔ جیویں ایران دے وچ ”زرتشتی“
مذہب دے لوک اُگ دی پوجا کردے نیں۔ اوہدے پچھے وی اک صدیاں توں کچی پیڑی مٹھ
لگی آوندی اے۔

”زرتشتی جب ترک وطن کر کے بحیرہ قزوین کے مغرب میں پہنچے تو
یہاں کی آبادی کو آگ کی از حد تکریم کرتے ہوئے پایا کیونکہ یہاں
آگ زمین سے شعلوں کی صورت میں نکل رہی تھی اگرچہ اردگرد
کوہستان کا علاقہ برف کی چادر سے ڈھکا ہوا تھا۔ آگ کے شعلوں کا
یوں بلند ہونا بڑا دلفریب منظر پیش کرتا تھا۔ بجائے اس کے کہ وہ لوگ

اس کو اللہ تعالیٰ کی قدرت کی ایک بہت بڑی دلیل سمجھتے لوگوں نے اس کو اپنا معبود بنا لیا اور اس طرح زرتشتیوں کو آگ کا پجاری کہا جانے لگا آج بھی آگ کے تقدس کا قدیم تصور باقی ہے کیونکہ ایرانی پاری آج بھی نہ موم بتی کو بجھاتے ہیں نہ جلتی ہوئی لکڑی کو بلکہ سگریٹ نوشی ان کے ہاں قطعاً ممنوع ہے۔“ (9)

متھہاساں نوں پرکھن گوکھن واسطے ایہہ گل بہوں ضروری اے کہ اوس علاقے نال جڑے ہوئے رساں رواجوں تے ریتاں توں چنگی طرح جانوں ہونا چاہیدا اے۔ متھ نال اُن ہونی نوں ہونی کر کے دکھان والے انساناں دے کماں یاں اچھے قصیاں دا اچرج بھرولا ہوندے نیں۔ متھ دا نظریہ جس ویلے کسے وسیب اندر سرایت کر جاندا اے تاں اوس معاشرے وچ دِن والیاں انساناں دا عقیدہ بن جاندا اے بلکہ اوہ مسلک دا سوہنا روپ دھاردا اے۔ آج وی قوماں تے ساجاں وچ انسانی حیاتی دا متھہاساں نال گوڑھا سمبندھ دیکھن نوں لہندا اے۔ دوجی گل ”دنت کہانیاں“ دے کجھ پکھ متھ تے لوک کہانیاں نال ہک مک ہوندے نیں۔ جیویں چناں پریاں جنوراں چھلیڈے، خوف ڈر تے پیراں فقیراں دیاں اُن ہونی کرامتاں دا گوڑھا سمبندھ ہوندا اے۔ ساڈی جاچے ادب دے کھیتر وچ اچھی فضا سمجھتوں پہلاں ”برطانیہ“ اندر وجود وچ آئی۔

”برطانیہ میں جنم لینے والے Gathic Novel/Fiction میں ایسی جادوئی اور خوف سے پر فضا تخلیق کی جاتی ہے کہ پڑھنے سننے والوں کی نیند اڑا جاتی ہے۔ اگر Gathic Novel/Fiction کی بنیاد ان لوک قصوں کہانیوں کو قرار دیا جائے جن میں جنوں، پریوں اور بھوتوں کو یا تو بیانیہ انداز میں پیش کیا جاتا ہے یا پھر مذکورہ بالا غیر انسانی مخلوقات کردار نبھاتی نظر آتی ہیں تو غلط نہ ہوگا۔“ (10)

”سی پنوں“ دی کہانی بارے ایہہ گل پرچلت اے کہ ایہہ داستان اک ”چن متھ“

اے۔

”جیہڑی چن دی واپرتا وچوں تخلیق کیتی گئی اے چن تے سورج نال جڑیاں اُن گنت متھہاساں ملدیاں نیں۔ انجیں وانگوں پنجابی وچ ”سی“ دی داستان دا روپ ”چن متھ“ نال جڑیا ملدا اے۔ چن دا مڈھلا روپ اماؤس اے جیہڑا انھیرے وچ گواچیا ہوندا اے۔ انجے پنوں دا کردار زیادہ گواچیا ملدا اے۔“ (11)

ایسے طرح چودھویں دی رات نوں چن پورا ہو جاندا اے۔ ایس نوں پورنما، پور ماشی وی آکھیا جاندا اے ایویں ای پندرھویں چن دی رات نوں چن گوڈا لاؤندا اے شام دُبن توں کجھ چرگروں اُگدا اے۔ جدوں چن تے سورج آہمنے سامنے ہوندے نیں تے چن دا کجھ حصہ کالا ہو جاندا اے۔ دوواں دے آہمنے سامنے ہوون نال انسانی زندگی تے بڑے گوڑھے اثر پیندے نیں۔ اخیر لی رات اماؤس دی رات ہوندی اے۔ کالی سیاہ ایسی رات جادو ٹونا بہت چلدا اے۔ جہلم گزٹئیر دے موجب:

”عمارت اک پہاڑی اُتے چورس شکل تے مندر دی طرز دی ہے۔ ایس دے نیڑیوں ”لئی“ نال دی کسی وگدی اے۔ روایت دے مطابق ایہہ ”دھولر“ سسی دے لے پاک دھوبی نے اوس دے رہن لئی بنایا سی۔ دھوبی نوں ”سسی“ دی کہانی دی واپرن دی تھاں اتھتھے مندے نیں۔“ (12)

سندھی لوک شاعری وانگ پنجابی لوک شاعری دے گاؤناں گیتاں وچ ”سسی“ دی داستان ملدی اے۔ جس طرح ساندل بار دے ڈھولیاں وچ ”سسی“ دے پیو نوں پنجاب دا بادشاہ ظاہر کیتا گیا اے۔

شہر تیرے دا ناں بھنبھور اے
پٹھ دریا پیا وھندا ہے آب دا
اعظم باتشاہ ہے
صوبہ کوٹ پنجاب دا (13)

ایہناں لوک گیتاں وچ آہ و فغان دیاں سُرّاں تے ہجر وچھوڑے دے وین اپنی نویکلی سوز نال ملدے نیں۔

نین اوگھاڑ سسی جد ویکھے جاگ لئی سدھ آئی
نہ اوہ اوٹھ نہ اوٹھاں والے نہ اوہ جام صراحی
واحد جان پئی اوہ ناہیں نال پئی جس آہی
ہاشم توڑ سنگار سسی نے خاک لئی سر پائی (14)
ایسے ہجر وچھوڑے دے حوالے نال ”سسی پنوں“ وچ ڈاکٹر فقیر محمد فقیر لکھدے نیں۔
کسے دا ڈھول نہ پردیس جاوے
وچھوڑا ویریاں دے پیش آوے

اُٹھی فجری پنوں نظریں نہ آیا

کہہ ایڈا قہر کیتوئی خدایا (15)

”سی“ بارے کئی گاؤن تے ڈھولے مشہور نیں۔ ایہناں ڈھولیاں تے گاؤناں نوں کسے چٹے دے سازیاں کسے بانسری دی لوڑ ای نہیں پیندی سگواں ایہہ خود اپنے اندر سُرنگیت دے جہان آباد کر کے بیٹھے نیں۔ ایہہ ڈھولیاں راہیں لوک پیار، محبت، عشق، ہجر، وصل، معرفت تے تصوف جیسے موضوعات دا رلا چوکھا ملدا اے۔ ایس توں اڈ ایہناں دا ڈھیر حصہ رومانی فضا دے گرد گھمدا اے۔

میریاں ہون حشر نوں گلاں

نال بلوچاں دے

قبرسی دی پکارے

گل سن جائیں اڑیا اک وارے

لکھ لکھ چٹھیاں پنوں گھلاں (16)

حکیم عبدالمجید پسوری ہوراں دے آکھن موجب:

غماں وچ تڑندی جان میری کدی ویکھ آ موڑ بہار پنوں

سی کراں فریاد رومار آہیں دردمند تیری عاشق زار پنوں

تینوں ڈھونڈ دی تھلاں وچ مرن لگی کیتی عشق بیدار لاچار پنوں

بیٹھی گھیر مجید ہن موت مینوں وقت آخری سخت دشوار پنوں (17)

”سی“ بارے بہوں گاؤن لکھے گئے پر ایہہ گاؤن سبھ توں چوکھے مشہور ہوئے نیں۔

تیرا لٹیاں شہر بھنبھور

تیرا لٹیاں شہر بھنبھورنی سیئے بے خبرے

بے خبری وچ پریت لگائی خبر پئی تے ٹر گیا ماہی

کون لیاوے موڑنی سیئے بے خبرے (18)

”سی“ دی قبر بارے کوئی پکی تھتی جانکاری نہیں ہو سکی۔ کئی لوک ”سی“ دی قبر نوں کچ

مکران وچ مندے نیں۔ پرمسز پوسٹرز دے آکھن موجب:

”سی“ قبر ”کچھ“ وچ اے (19)

زاہد حسن ہوریں قبر بارے ”سی لکھ شاہ“ دے حوالے نال لکھدے نیں:

”دلے رائے کارانی ”کچھ کلا دھر“ (ص 325) وچ لکھدا اے

سندھوں کچج مکران یعنی بلوچستان دے راہ وچ دوہاں پریمیایاں دیاں
قبراں اج وی قائم نیں۔ ایتھوں لکھن والے پاندھی ایہناں سچے
پریمیایاں نوں سلام کر کے ای اگے جاندے نیں۔“ (20)
انجے واٹگوں اک ہور لکھاری برٹن نے وی اپنے وچاردتے نیں:
”کتاب ”سندھ“ 1851ء (ص 83) وچ سسی دی قبر پتھ ہلز دیاں

پہاڑیاں وچ ہے۔“ (21)

اسیں ہن اوہناں شاعراں بارے گل کردے آں جیہناں ”سسی پنوں“ دے قصے نوں
اپنی لکھت دا حصہ بنایا اے۔ ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل ہوراں اپنی لکھت ”ہاشم شاہ“ اندر ”سسی“ لکھن
والیاں دی بھروی گنتری دتی اے۔ اوہناں وچوں کجھ ناں ایہہ نیں:

”حافظ برخوردار، فقیر راج محمد، منشی سندر داس، سید وارث شاہ،
آڈت، بہیل، سید مقبل شاہ، رام چند، الہی بخش، پنڈت موہن لال، سید
میر حسین، میاں شیر محمد، اللہ دتہ، حشمت شاہ چشتی، ایس توں اڈ
اوہناں ”سسی پنوں“ نوں نثر وچ لکھن والیاں دے ناں وی لکھے
نیں۔ تیجا سنگھ، امرتا پریتیم، ایس ایس امول، گور بخش سنگھ شاعراں دے
ناں چوکھے نیں تے نثر وچ لکھن والیاں دے ناں گھٹ نیں۔“ (22)

اکیویں صدی دی ابتدا وچ اک ہور نواں شاعر ”منور وحید“ دی سسی جیہدا ناں ”سسی
دے گرلاپ“ جیہڑی 2009ء وچ چھپی اے۔ اوہناں ”سسی“ دا قصہ شروع کرن توں پہلاں لکھے
گئے قصیاں اُتے نروٹی تنقید کیتی اے۔ ”منور وحید“ ہوراں نے ہر شاعر دی لکھت نوں چو مصرعیاں
وچ اوس دی فنی بصیرت نوں بڑی ڈونگھیا ئی نال پرکھیا اے۔ ساڈے ویکھن وچ دھی دا مقام گھٹ
ای کسے شاعر نے اپنی لکھت وچ لکھیا ہووے گا۔ ساڈے سماج وچ دھی جمن والی نوں طعنے مہنے
مار مار کے مار دتا جاندا اے پر منور وحید ہوراں نے اپنی لکھت ”سسی دے گرلاپ“ وچ ”دھی“
دے مقام دا گجھ انج بیان کیتا اے۔

ماں اے روپ خدا دا دھی لئی پیو اے وانگ قصایاں

پتر جمن تے خشیاں کردے ونڈ دے نے مٹھایاں

دھی جمدی تے چپ لگ جاندی ماں سر دین برایاں

کہن منور مونہوں کجھ نہ جمدیاں سار پرایاں (23)

”منور وحید“ ہوراں ڈھیر شاعراں اُتے تنقید کر کے اوہناں دی لکھت نوں نکھیر دیا اے۔

سبھ توں پہلاں حافظ برخوردار دی ”سسی“ جیہڑی بہوں پرانی اے۔ اوہناں دی کلا تے تخلیق دی اڈاری اُتے تنقید کیتی تے اوہناں دے گناں والیاں پکھاں نوں واضح کیتا۔
 حافظ برخوردار جو لکھیا میں کُجھ لکھن نہ جانا
 سُخوراں وچ ناں ایہہ وڈا آنہوں ایانا (24)
 پنجابی دے مشہور شاعر میاں احمد یار مرالوی لکھدے نیں:
 ستھرا شعر نہ حافظ جیہا تول پورا اوس ہٹی
 پر اگلیاں پشلیاں شاعراں دی میں اسیلے کسوٹی (25)
 منشی سندر داس ہوراں دی ”سسی“ دی علم عروض دے حوالے نال پرکھ پڑچول کر کے
 لکھدے نیں۔ اوہ ”سسی“ دا درد وچھوڑا لکھن لگیاں گُراؤندا اے تے اوس دیاں اکھاں رت
 روندیاں نیں۔

منشی سندر داس سسی دے وین کریندا مریا
 ہجر سسی توں لہو دلبر دا مینہ اکھیاں چوں ورھیا (26)
 ”سسی لکھ شاہ“ بارے لکھدے نیں۔ اوس نوں سُخوری وچ ودھیری مہارت حاصل اے
 تے سچے تے سچے موتیاں نال ساریاں اکھراں نوں بھرویں معنویت دی لڑی وچ پروندے نیں۔
 سُخوری وچ لکھ شاہ ہویا ناں اک پکے بردا
 سچے موتی شعر سسی دے ہویا شاعر ہنجر دا (27)
 سید وارث شاہ دی سسی بارے اپنے وچار دسدے نیں کہ وارث شاہ ”سسی“ نوں دکھ
 گُرب، قضیئے جرن پاروں فقر دا مقام دیندا اے۔
 وارث شاہ نے ہیر لکھی تے جاگیا درد ہجر دا
 لکھیا قصہ سسی جسراں جالیا زہد دا
 دیوے رتبہ سسی نوں اوہ عاشقاں وچ فقر دا (28)
 سید وارث شاہ ہوراں دے آکھن موجب:
 ن نیازاں کر کر سسی وچہ تھلاں دے وڈدی
 تتی ریت سسی دے پیریں سپاں وانگوں لڑدی
 سُولی چڑھ منصورے وانگوں قدم پاوے دے پھڑدی
 وارث بھاء عشق دی اندر صادق ہو کر سز دی (29)

احمد یار دے قصے بارے لکھدے نیں۔ جدوں اوہنے ”سسی“ بارے سُنیاں تے پڑھیا تے اوہ آپنی سُرَت کھو بیٹھا تے وطنوں بے وطن ہو گیا۔

احمد یار ہويا پردیسی حال سسی دا سُن کے
عشق چنھاں دا پانی پیتا عاشقاں نے پُن پُن کے (30)
ڈاکٹر ہرنام سنگھ شان ہوریں لکھدے نیں:

”ہاشم ہوراں سب توں ودھیا سسی لکھ کہ نہ صرف اپنے پہلکیاں
(حافظ برخوردار تے سندر داس آرام) نوں ہی پھکیاں پاتا، سگوں اوس
وچ اجیہا درد تے سوز بھریا کہ اوہناں دی سسی نال اے تک کسے ہور
دی سسی پلا نہیں میچ سکی۔ ہاشم جی دی سسی پنجابی دے ”سسی ساہت“
وچ اک میل پتھر ہے۔“ (31)

میاں محمد بخش ہوراں نے سید ہاشم شاہ دے فن بارے آکھیا اے۔
ہاشم شاہ دی حشمت برکت گنتر وچ نہ آوے
دُر یتیم، جواہر لڑیاں ظاہر کڈھ لیاوے
اوہ وی ملک سخن دے اندر راجا سی سرکردہ
جس کسے وی چڑھے مجھے سو یو سی سرکردہ
بیت ترازو تول بنا یوس، سارے لذت والے
کلیاں چن چن ہار پروتس، زگس تے گل لالے (32)
مولا شاہ دی ”سسی“ بارے وی دسدے نیں کہ ”سسی“ دی وفا دی داد وفانے خود گلوکڑی
پا کے دی۔

شعر سسی دے نال پریتاں لیکے مولا شاہ نے
داد سسی نوں آن تھلاں وچ دتی آپ وفانے (33)

ایس توں اڈ بہوں شاعراں بارے اوہناں دی فنی فکری حوالے نال اوہناں دے گناں
نوں نکھیر دیا اے۔ کسے نے کسے رنگ وچ لکھیا اے تے کسے نے روایت دی گنج لاہون دا آہر
نہیں کیتا۔ کسے لفظاں تے اکھراں دا اجیہا جادو جگایا کہ پڑھنہاراں نوں اپنی تخلیقی ہڑھ نال بہا
کے لے گیا۔ مگدی گل ایہہ وے ”منور وحید“ ہوراں ڈھیر سارے شاعراں دیاں لکھتاں اُتے مختصر
پر جامع تنقید کر کے اوہناں دے قد کاٹھ نوں واضح کیتا اے۔ ”منور وحید“ ہوراں دی لکھت ”سسی
دے گُراپ“ 2009ء اندر چھاپے چڑھی ایسے طرح بشیر ناطق ہوراں دی ”تھلاں دی سسی“ 2006ء

اندر چھاپے چڑھی پر جتھے ہور شاعراں دا ذکر ملدا اے پر ”منور وحید“ ہوراں کول ”بشیر ناطق“ ہوراں دا ذکر نہیں ملدا لیکن اسیں ایس گل دے خود گواہ ہاں کہ اوہناں دی ”تھلاں دی سی“ دوجیاں شاعراں نالوں گھٹ نہیں لیکن اوہناں ”سی“ دے اندر تصوف تے معرفت دے راز دیاں پردیاں نوں ہٹایا اے۔ اوہناں دی ”تھلاں دی سی“ وچ کوئی ایسا مصرعہ یا سطر بچکی نہیں سگوس لوچ بھریا معرفت تے تصوف دا کلام راز نال بھر پور اے۔

بشیر ناطق دی سی

بشیر ناطق ہوراں نے اپنے قصے ”تھلاں دی سی“ دا مڈھ حمد، نعت، حق چار یار، امامانِ حسینؑ تے پیران پیر شیخ عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ ہوراں دی مدح تے اپنے مرشد حضرت اللہ میاں خاں شہنشاہ قلندر رحمۃ اللہ علیہ ہوراں دی مدح پاک لکھ کے بنھیا اے۔ بشیر ناطق ہوراں نے اپنی لکھت ”تھلاں دی سی“ وچ ایس ریت نوں نبھایا اے۔ حمد اندر لکھدے نیں کہ ہر تھلاں تیرا ظہور اے۔ چاہے اوہ مسجد اے، مندر اے یاں چن تارے ہن۔

شکر شکر ہزار الحمد للہ شانان تیریاں بہوں نیاریاں نیں
دیر و حرم گرجے نالے گوردوارے ایہہ تیریاں مسجداں ساریاں نیں
شمس قمر تیرے دن رات تیرے تار تار تارے لیندے تاریاں نیں
پر وارث، شاہ فضلؒ تے دائم مگروں میرے قلم دیاں آریاں واریاں نیں (34)

نعت اندر بشیر ناطق ہوریں رسالت مآب ﷺ دی مبارکہ حیات تے حالات دے نال نال اوہناں دے اُچے وصف تے سچے تے سچے کمالاں دا ذکر بڑے سوہنے تے سُکھنے انداز نال کہتا اے۔ بشیر ناطق ہوراں موجب:

میم مکھ مزل واللیل زلفاں صفتاں ہین مدنی تاجدار دیاں
خلق مہر حلیمی دا تاج سر تے ایہہ ستاریاں رب ستار دیاں
ہوئی نوے ہزار کلام عرشیں شانان اچیاں احمد مختار دیاں
آکے میم مروڑی دے وچ ناطق نوکاں پھٹیاں قلم لاچار دیاں (35)

قطب الدین حضرت بختیار کاکیؒ (633ھ/1235ء) عقیدت دا اظہار کردے آکھدے

نیں۔

آنجا کہ آفتاب لقائے محمدؐ است
خورشید ذریعہ ز ضیائے محمدؐ است

مویٰ کہ معجزات دے اندر عصاش بود
خود با عصائے خویش عصائے محمدؐ است
روح الامین صد نشیں را علی الدوام
ورد زبانش ورد چنائے محمدؐ است
آں مومنے کہ مرد بہ شرع شریف او

مستوجب عطائے خدا محمدؐ است (36)

ایس توں اڈ برصغیر دے نعت گو شاعراں وچ علامہ اقبالؒ دا نوٹکلا ناں اے۔ اوہناں
نوں بھادیں باقاعدہ نعت گو شاعر تے نہیں منیا جاندا پر اوہناں دا کلام نعت توں خالی وی نہیں
کیوں جے اوہناں دے نزدیک دین ای ذات رسول داناں اے۔

بمصطفیٰ برساں خویش را کہ دین ہمہ اوست

اگر باد نرسیدی تمام بولہبی ست (37)

بشیر ناطق ہوراں نے حضرت امامانِ حسنینؑ ہوراں دے حوالے نال چند مصرعے لکھے

نیں۔

سنیں قلم ناطق خدمت وچ حاضر اُچی شان حسینؑ جوان دی اے
کیہ کیہ ورتیا وچ میدان کربل آسمان دی اکھ ای جان دی اے
جو کجھ حسنؑ نے ویکھیا زہر اندر ناہیں غیر دی اکھ پچھان دی اے
بے مثال تے بے نظیر ناطق جوڑی چوئیں شیرؑ یزدان دی اے (38)
بشیر ناطق ہوراں نے وی میاں محمد بخشؒ تے حضرت دائم اقبال دائم واٹوں پیران پیر شیخ
عبدالقادر جیلانی رحمۃ اللہ علیہ بارے شعر قلمبند کیتے نیں۔

شہنشاہ بغداد دے غوث اعظم دستگیر وی نے مرشد پیر میراں

ول جان دے قطب بناونے دا پکڑ چور نوں باتدیر میراں (39)

انجے واٹوں بشیر ناطق ہوراں وی دو جیاں شاعراں دی طرح اپنے مرشد اللہ میاں خاں
شہنشاہ قلندر رحمۃ اللہ علیہ ہوراں دی مدح بارے مصرعے لکھے نیں۔

اے نی قلم دیئے پرئیئے عشق بھرئیئے مدح پیر قلندر بیان کریئے

اللہ ہو دا ذکر اذکار ہووے عشقواں اک زمین آسمان کریئے (40)

”سسی پنوں“ دا قصہ پاکستان دے صوبہ سندھ دی جُوه وچ واپریا اے تے نال ای
بلوچستان دا علاقہ اے جتھوں دا پنوں سی تے اوس بلوچستان دی شان بارے دیا جاندا اے کہ

ایہہ سندھ نال قدیم پرانی جگہ اے جیہدی وجہ توں دُھماں ہر تھاویں نیں۔ بشیر ناطق ہوراں موجب:

نال سندھ قدیم دے ہے لگدا جگیں دُھماں بلوچستان دیاں
ناطق یار بلوچستان پاروں پیاں ودھن شاناں پاکستان دیاں (41)
ایس توں پچھوں بھنجور دا حاکم آدم جام جیہدا رُعب تے دب دبہ (سکندر اعظم) ورگا سی
تے اوہدی عجز و عاجزی جیہڑا ساری دنیا کائنات دا شہنشاہ سی اوس دے اگے سی جیہڑا سوہنا رب
تے ڈاھڈا بے پرواہ اے۔

آدم جام سر سٹ سُجود اندر روندنا رب اگے صبح شام رہندا
تنگ ہاں میں صرف اولاد پاروں ہوندى جے اولاد آرام رہندا (42)
حاکم آدم جام دے سینے وچ سٹ اولاد دے ہجر دی لگی ہوئی سی ایسے پاروں اوہدیاں
اکھاں رت دے بنجو روندیاں سن۔ رب دی درگاہ وچ آدم جام دی دعا قبول ہوگئی۔ رب سوہنے
اوہنوں دھی دتی۔ بشیر ناطق ہوراں ”سسی“ دی پیدائش بارے کجھ مصرعے لکھے نیں۔

پیر وار دا وار سبحان اللہ عین صبح ویلے پیدا ہوئی سسی
دائی ویکھ کے کیا واہ شان تیری اپنے حسن دے وچ نروئی سسی (43)
آدم جام دے گھر والی ملکہ دی خوشی دی انتہا کوئی نہیں سی۔ اوہ بچی نوں چمدی چمدی
اپنے سینے نال لاوندی۔ جدوں ”سسی“ دی روح عالم ارواح توں ودعیا ہوندى اے تے اوہ
موجود دو جیاں روحاں نوں کیہ آکھ کے آوندی اے۔ دائم اقبال دائم ہوراں دے آکھن موجب:

روح سسی دی کرے سلام روحاں حافظ آپ اپنے ذات خدا میری
وسے دیس معشوقاں تے عاشقاں دا کرسی دیہو دربار تھیں چار میری (44)
آدم جام اپنی دھی دے بارے نجومیاں تے جوتشیاں نال گل کتھ کردا اے کہ مینوں
ایس دی قسمت مقدر دا پتہ دسو۔ اوہ دسدے نیں ایہہ ”کڑی“ پنوں نامی منڈے دے نال عشق
رچاوے گی تے تہاڈی عزت پت نوں خاک وچ ملاوے گی۔

کچم شہر دا اک جوان ہو سی پنوں خان دا پتہ بتاوندے نی
سسی وچ جہان بدنام ہو سی نالے بولدے نالے شرمندے نی (45)
پنڈتاں جوتشیاں تے نجومیاں نے جدوں باتشاہ نوں اوہدی قسمت تے مقدر بارے دیا
تے اوہ سُن کے ڈاڈھا پریشان ہويا۔ ایہہ سبھ سن کے باتشاہ دا کلیجہ مونہہ نوں آ گیا۔ اوہنے کسے
عقل مند وزیر نال مشورہ کیتا کہ ایس دا مینوں حل دسو کیہ کرناں چاہیدا اے۔

آدم جام وزیر نوں پیا دے میری صبح تھیں ہو گئی شام قسمت
 ہوراں گھریں اولاد دے بخش میوے مینوں دتا اے زہر دا جام قسمت (46)
 باتشاہ آدم جام اپنے وزیر نوں دھی نوں قتل کرن دا حکم دیندا اے پر وزیر قتل کرن توں
 ورجدا اے کہ دھیاں مارنا سبھ توں وڈا گناہ تے پاپ اے۔ کیونکہ جدوں حضور پاکؐ دنیا تے
 تشریف آور ہوئے تے دین اسلام آیا تے آپؐ نے عورت نوں مقام مرتبہ عطا کیتا عورت نوں
 عزت و تکریم بخشی تے عورت نوں قتل یاں مارن توں منع فرمایا۔

قتل دھیاں نوں کرن گناہ وڈا، مکی مدنی دے قول بھلاویئے نہ
 ناطق دس فیہر اسیں وزیر کاہدے بادشاہاں نوں جے سمجھاویئے نہ (47)
 ساڈے سماج اندر دھی جن تے اوس عورت نوں ای طعنے مار مار کے مار دتا جاندا اے
 پر ”منور وحید“ ہوراں نے اپنے قصے وچ ”دھی“ دا مقام مرتبہ کجھ انج بیان کیتا اے۔

ماں اے روپ خدا دا دھی لئی پیو اے وانگ قصایاں
 پتر جن تے خشاں کردے ونڈ دے نیں مٹھایاں
 دھی جمدی تے چپ لگ جاندی ماں سر دین برایاں
 کہن منور مونہوں کجھ نہ جمدیاں سار پرایاں (48)
 وزیر نے اپنی سوچ وچار کر کے باتشاہ نوں مشورہ دتا کہ جسکے ترکھان نوں سدو تے
 اوس کولوں چنگا سوہنا صندوق بنوا تے اوہدے وچ چوکھا سارا مال و متاع رکھ دیواں گے ”سی“
 نوں وی اوس وچ رکھ کے دریا وچ روڑھ دیواں گے تاکہ کوئی گناہ پاپ نہ ہووے جیہڑا ایہدا
 صندوق پھڑے گا مال و متاع نوں ویکھ کے ایس نوں ضرور پال لوے گا پر ایس صندوق دے
 وچ اپنا خاندانی شجرہ لکھ کے رکھنا نہ بھلیا جے۔

کارگیر ترکھان بلا شاہا تیرا فکر اندیشہ دور ہووے
 کارگیری دی حد مکا دیوں ہر اک مستری باشعور ہووے
 چواں خاناں وچ ٹکا دولت پنجویں سی مستور ہووے
 آدم جام دی دھی معصوم سی پرچا لکھیا نال ضرور ہووے (49)
 آدم جام نے اپنی دھی نوں اپنی بیوی ملکہ کولوں کھوہ لیا تے جیہڑی جھولی ورھیاں
 پچھوں مراد نال بھری سی اوہ مڑ خالی ہو گئی۔

زور آور سلطان بھنجور والے نال زور دے پچڑی کھوہ لئی اے
 نکل گودیوں سی معصوم نازک آ کے وچ صندوق دے لوہ لئی اے (50)

باتشاہ آدم جام نے جدوں اوس معصوم تے یتیم سسی نوں دریا وچ روٹھ دتا تے اُتے دھوبی نوں غیبی آوازاں آیاں ”سسی“ تینوں صندوق وچوں آوازاں ماردی پئی اے توں میرا پالن ہار ایں۔ میرے آون نال تیرے سترے بھاگ جاگ جاون گے۔

بادشاہاں توں نہیں نصیب جیہڑی پر تیرے دوارے تے پا رہی اے
 سسی بال معصوم صندوق وچوں تینوں مار آواز ہلا رہی اے (51)
 صبح سویرے اُتے دھوبی نے کپڑیاں دی پنڈ چائی تے دریا تے آؤندا اے۔ اوتھوں دوروں ای اُتے نوں دریا وچ صندوق دکھالی دیندا اے جس ویلے نیڑے آیا اوس نے صندوق نوں پھڑ کے گھریں لے آندا تے اپنی سوانی نوں بڑی سرگوشی نال دسدا اے بھلیئے اج تے بڑی نویکی تے اچرج شے ہتھیں لگی اے۔ دوویں لُک کے اندریں ویکھدے نیں جس ویلے صندوق نوں کھولدے نیں اپنی سُرَت نوں کھو بہندے نیں تے ”لُک لُک دیدم دم نہ کشیدم“ تے ”رب دتیاں گا جراں تے رنبا وچے رکھ“ دی کیفیت ہو جاندی اے۔ اوہ دوویں جی رب سوہنے دا لکھاں ہار شکر ادا کردے نیں۔

پڑھکے بسم اللہ دھوبن چُک اوہنوں چم چم کچھوے لا رہی اے
 خالی گود میری بھری رب سچے گھٹ گھٹ گلوکڑی پا رہی اے (52)
 ایسے طرح سسی دا بچپن گزردا اے تے جدوں اوہ جوان ہوندی اے تے اوہدے حسن و جمال دیاں ریشماں صبح سویرے سورج نکلن والیاں کرناں دے وانگوں تھاوں تھانیں چاروں پاسے پھیل جاندیاں نیں۔ صندوق وچوں جیہڑا پرچہ اوہناں نوں ملدا اے اوہ اوس دا تویت بنا کے ”سسی“ دے گلے وچ پا دیندے نیں۔ سہیلیاں نال جدوں کھیڈدی اے تے اوس دیاں سہیلیاں اوہدے گل وچ پائے ہوئے تویت بارے پچھدیاں نیں۔ سسی اوس ویلے چپ رہندی اے تے اوس نوں ہتھ وی نہیں لاون دیندی۔

بند کیہ اے ایسدے وچ جیہڑا تیرے گل تویت اے سسیئے نی
 ایہنوں پاک نوں کیوں نہ لان دیویں ساڈا ہتھ پلیت اے سسیئے نی (53)
 جس ویلے تویت کھلدا اے ”سسی“ نوں علم ہو جاند اہنوں اپنے بارے سارا پتہ لگ جاند اے کہ اوہ کس ماں دی جائی اے۔ اندرواندی اپنے دُکھ تے غم نوں پی جاندی اے۔
 گلوں کھول تویت نوں ویکھدی اے خورے کیہ تقدیر دکھان لگی
 جیہڑا راز سی کُن دے ویلے دا اج اوس اُتوں پردہ چان لگی
 پرچا کڈھ تویت دے خول وچوں نال شوق دے بگمہ دوڑان لگی

خونی اتھرو اکھیاں وچ آئے درد دے دیوچ دبان لگی (54)
 ایس دے مگروں بشیر ناطق ہو ریں ”سسی“ نوں سُفے وچ ”پنوں“ دے درشن کرواندے
 نیں تے ”سسی“ اپنے ہجر و فراق بارے اپنیاں سہیلیاں نوں دس دیندی اے۔
 لے گئی جے لٹ سکون میرا اوہدی پاک جناب سہیلیو نی
 ناطق یار دی بھل جہان دونویں ڈبا فکر جناب سہیلیو نی (55)
 ”پنوں“ دے حُسن دیاں کرناں تے رِشاں ”سسی“ نوں چارے پاسے دِن لگ پئیاں
 تے اوس دیاں رِشاں نے ہر شے اوس توں اوہلے کردتی۔ بس ہر ویلے ہر تھاویں ”پنوں“ ای وکھالی
 دیندا سی۔ اوس دیاں سہیلیاں اوہدی ایہہ کیفیت ویکھ کے اوس نوں مت دیندیاں نیں۔
 ایس عشق مجاز دا رنگ وکھرا جھگے ایس کئی گاڑے سسیئے نی
 عشق دھوڑ اڈاوند ا عزتاں دی ہوون منہ مکاڑے سسیئے نی (56)
 ”سسی“ دی دیوانگی تے بے سُرقتی دی وجہ پاروں بیگانی ماں نے گھوکھیا اوس نوں پچھیا نہ
 توں کھانی پینی ایں تے نہ ای رات نوں سوندی ایں نہ ای دینں گل کیہ اے تینوں بن کیہ گیا اے
 سسیئے نی۔

ماں آکھدی سسیئے گل کیہ اے راتیں بیٹھ اکھیاں رونی ایں کیوں
 زلفاں اُلجھ کے گلے وچ لکھیاں نی خورے منہ دی بھیڑیئے دھونی ایں کیوں (57)
 ”سسی“ دی ماں اپنی دھی بارے اُتے نال ایس دی بے سُرقتی تے خود توں بیگانگی دی
 گل کردی اے۔ اُتا ”سسی“ بارے سُن کے ڈاڈھا پریشان ہوندا اے۔ ”سسی“ دے ماں پیو دوویں
 مل کے بڑے مٹھڑے بول بولدے نیں تے اوس نوں سمجھاوندے نیں پر اوہ ”پنوں“ دی ضد نہیں
 چھڈدی۔ اُتے نے ایس دے حل لئی سبھ دھوبیاں دے گھر رشتے لئی گنڈھ ٹوری تے اُتے دے
 گھر ”سسی“ دے بے شمار امیر غریب چھوٹے وڈے بھونیں بھانڈے والیاں دے رشتے آئے۔
 پر ”سسی“ دا سبھ نوں انکار انکار اے بس اِکو پنوں نوں ای پکار دی اے۔

بشیر ناطق ہوراں دے موجب:

توبہ کرو لیلار پوساک دلوں جاؤ تہاں نوں سُکا جواب اے وے
 حرف نہ غیر منہ چوں کڈھیا جے پیا کنبدا تخت تراب اے وے
 پنوں خان دے نال نکاح میرا جیہنوں میں ڈٹھا اندر خواب اے وے
 تسیں کون کوئی اوہ تے آپناں اے میرا اوس لئی دل بیتاب اے وے (58)
 سبھ دھوبی غصہ وچ آ کے ”آدم جام“ دے دربار وچ اپڑدے نیں تے اوس نوں اُتے

دھوبی دی دھی ”سسی“ بارے دسدے نیں کہ اوس نوں اپنے حُسن جوانی تے بڑا مان اے اوس نے سارے خاندان دے رشتیاں نوں ٹھکرا دتا اے۔ باتشاه ”آدم جام“ اپنے اک درباری نوں اُتے دھوبی ول سنیہا دے کے گھلدا اے کہ اوہ چھیتی ایہدا چنگا ساک لہجے اسیں اوہنوں دولت نال رجا دیواں گے۔ ”سسی“ ایہہ پیغام پڑھ کے تے اوس دا جواب ”آدم جام“ باتشاه نوں لکھ کے گھلدا اے۔

سسی ویکھ نامہ ڈگی بھونیں اتے سَنکی رت تے رنگ وسار ہویا
پہلوں روڑھ کے کدوں سی گھٹ کیتی اگوں ہور عذاب تیار ہویا (59)
”سسی“ باتشاه ”آدم جام“ نوں خط دے جواب وچ لکھدی اے کہ بابل تیری نجومیاں نے مت مار دتی توں اپنی معصوم بچی نوں دریا دے وچ روڑھ دتا اے اوہ نال نال اپنے بیونوں خط وچ پنوں خاں بارے دسدی اے کہ میں اوس توں بغیر نہیں رہ سکدی اوہدے توں بغیر میں رُل کے مر جا ساں۔

میں تے تلمہ توکلی روہڑ دتا ہتھیں وچ طوفان دے بابلا وے
کہہ گیا سی جانیاں فیر ملساں پکے قول نیں خان دے بابلا وے
اوہدے کچج مکران ول منہ کر کے کھولاں بوسے فغان دے بابلا وے
آ جاوناں ایں ناطق پک مینوں مہربان جہان دے بابلا وے (60)
”سسی“ دا خط پڑھ کے ”آدم جام“ بڑا جھڑا تے شرمندہ ہوندا اے تے ایس بارے اپنے وزیر نال گل کتھہ کردا اے۔

مینوں بھنڈیا نہیں توں بھلا ہو وی لوں لوں اے شکر گزار تیرا
پلیوں دھوبیاں گھر شہزادیئے نی آدم جام ابا گناہ گار تیرا (61)
وزیر نے باتشاه ”آدم جام“ نوں مشورہ دتا ”سسی“ لئی پتن گھاٹ تے ”لاکھی باغ“ بنوا دتا جائے تے بادشاہ آدم جام نوں وزیر دا مشورہ چنگا لگا تے اوس پتن دے گھاٹ تے ”لاکھی باغ“ بنوا دتا۔ ”لاکھی باغ“ سوہنے من موہنے تے دل موہ لین والے پھلاں تے کلیاں دے بوٹیاں نال سجایا تے پھلایا گیا۔ ایہناں پھلاں تے کلیاں دی کہکشاں اندر پنوں پنوں چوکھا اکلاپے دا احساس سی۔ اک دن کچج مکران توں سوداگراں دا قافلہ بھنجور آیا۔ اوہناں نے لاکھی باغ دے وچ قیام کیتا تے اوہناں دے اوٹھ چار دن دے بھکھے سن تے اوہناں دی لاپرواہی پاروں اوٹھاں نے ”لاکھی باغ“ نوں اجاڑیا اوہناں باغ دا تنکا تنکا کر دتا۔ ”سسی“ دے نوکراں نے اوٹھاں دے

قافلے نوں قید کیتا تے ”سسی“ نوں لاکھی باغ دی اجاڑ دی خبر کر دتی تے دسیا کہ کچھ مکران توں سوداگر آئے نیں اوہناں باغ وچ قیام کیتا اے تے اوہناں دیاں اوٹھاں سارا باغ اجاڑ دتا اے تے اسیں اوہناں نوں قید کر لیا اے۔ ایہہ گل سُن دیاں سار ”سسی“ دیوانہ وار ”لاکھی باغ“ ول جاندی اے کہ میرے ”پنوں خاں“ دے شہر دے لوک آئے نیں۔ ”سسی“ اوہناں کولوں ”پنوں خاں“ بارے پچھدی اے تے اوہ دسدے نیں کہ اوہ تے ساڈا شہزادہ اے۔ ”سسی“ نوں وصل دی گھڑی نیڑے لگدی اے تے اوہ ایسے پاروں سبھ دی جان بخش دیندی اے۔ مڑ نال ای اوہناں مشیراں نوں ایہہ وی آکھدی اے۔ مشیر بنن تے بہلول نوں ”سسی“ آکھیا اگر پنوں نہ آیا۔

جے کر تِساں نہ ضد چھڈی اللہ جاندا اے پچھوں تا وسو گے

ہو سو قید بھنجور دی جیل اندر مرن تیکراں فیر گُرا وسو گے (62)

حافظ برخوردار ہوراں اپنے قصے ”سسی“ دے وچ سوداگراں نوں قید کرن دا کارن ”پنوں“ سی تے اوہناں اگے شرط وی ایہو رکھی اوہناں دے مصرعے ویکھو۔

سسی کہے سوداگراں لے کے نام نشان

کارن پنوں ہوت میں بند کیتا کردان (63)

”سسی“ نے آکھیا تہاڈی تدوں ای خلاصی ہوسی جدوں تسیں ”پنوں خاں“ نوں لیاؤ گے۔

بھار جے تِساں چھڈاونا، وہلا کوء جوان

جا لیاؤ کچھوں، ہوتاں دا سلطان (64)

سوداگراں نے جا کے دسیا کہ بھنجور شہر دی شہزادی ”سسی“ اوہدا ناں اے تے اوہ تیرے اُتے عاشق ہو بیٹھی اے۔

تینوں رب رسول پئی مندی اے بھل گئے ثواب گناہ اوہنوں

ناطق ونڈ لے درد ہمدرد بن کے جا کے ہجر دی سولی توں لاہ اوہنوں (65)

حافظ برخوردار دا شعر ویکھو:

کرہوں بدھے سن سائیاں سوکھڑ کو ہے نار

برہوں وگائیں کاتیاں گزر گنیاں دو پار (66)

”سسی“ ولوں جدوں سوداگر کچھ پرت کے آوندے نیں تے پنوں نوں ”سسی“ دا خط

دیندے نیں تے اوہناں سوداگراں دیاں لوچ بھریاں گلاں سن کے مضبوط الحواس ہو جاندا اے۔

خط پڑھدیاں ای اوس دے دل وچ ملن دی تانگھ پیدا ہوندی اے تے اوس نوں ویکھن تے

درشن دی تانگھ لگی رہندی اے۔ اپنے شاہی منصب دے فرائض بہوں اعلیٰ سُرّتی نال پیا چلاؤندا سی۔ ہن اوہدی سُرّتی اندر بے سُرّتی جیہی آگئی۔ پنوں اپنے ماییاں نال گل کردا اے تے اگوں اوہدے ماں پیا اجازت نہیں دیندے نہ ای ”سسی“ نوں ملن دیندے نیں۔

جمن والیاں نوں چھڈ چلیاں ایس کھیڑے دیس دا ایہہ نیاں پیا
جتھے ماں دی آہ نہیں اثر کردی مینوں دس تے سہی اوہ تھاں پیا (67)
سید ہاشم شاہ ہوریں پنوں دے پیا ہوت علی بارے لکھدے نیں:
ہوت علی دن روون وھاوے ہوش آرام نہ تَس نوں
موت بھلی مر جان چنگیرا آن بنے دُکھ جس نوں
کچم نار جہنم کولوں تیز ہويا تپ تَس نوں
ہاشم وانگ یعقوب پیغمبر حال سناوے کس نوں (68)

”پنوں“ ماییاں دیاں نصیحتاں نوں ٹھکرا کے اپنا پنہدھ بھنجھور ول کردیاں ہوياں جدوں اپڑدا اے۔ دوویں ای اک دوجے نوں ویکھ کے دم بخود ہو جاندا نیں۔ جدوں عشق حدوں ودھیا ہويا ہووے تے مڑ بار بار ویکھن نال وی پیاس تے سک نہیں مگدی۔ بن تے بہلول ”پنوں“ نوں اوس دے ٹھکانے ”سسی“ کول چھڈ کے کچم پرت جاندا نیں۔ ”سسی“ دیاں سہیلیاں ”پنوں“ نوں ویکھ کے اوہوں مبارکاں دیندیاں نیں۔ دوجے بنے کچم کران دوواں دے عشق دیاں خبراں تڑت پھیل گئیاں۔

گئیاں کچم کران وی پہنچ خبراں پنوں کھاریاں سرتے چایاں نے
علی خان دے نام نوں لاج لگی پنوں عزتاں لاہ وگایاں نے (69)
پنوں دا پیا ”علی خان سلطان“ غصے نال خط لکھدا اے مڑ پنوں اپنے پیا دا خط پڑھ کے اپنے ابا جان نوں ابا حضور میرا ہن کچم کران ول آونا بہوں اوکھا اے۔

مینوں اوس دے حسن اسیر کیتا سارا ہے زمانہ غلام جس دا
نیناں اوہدیاں نے مینوں لُٹیا اے عرشی ملک کردے احترام جس دا (70)
پنوں خاں دا پیا ”علی خان سلطان“ اپنے قریبی بلوچاں نال صلاح مشورے کردا اے کہ
تسیں او تھے بھنجھور جا کے کسے نہ کسے طریقے نال اپنے مکر و فریب نال اوہناں نوں او تھوں پرتا
لیاؤ۔

اساں جگ تے نہیں بدنام ہونا گلاں من کے اوس نادان دیاں
نہیں تے خاک دیوچ ملا دیساں دھونا لاہ سارے خاندان دیاں (71)

کچھ مکران توں آئے بلوچ بڑے سکے سوڑے بن کے ملے۔ پنوں اپنے قبیلے دے بندیاں نوں ویکھ بڑا خوش ہوندا اے تے سسی نوں آکھدا ویکھ تیری جج آ رہی اے۔ اوہ وی اوہناں نوں ویکھ کے خوش ہوندا اے پر پنوں نے اوس خشاں دے چاء وچ جشن مناوَن دا سماء بنایا تے اوہناں بلوچاں نوں موقع مل گیا۔ اوہناں مڑ دوواں عاشقاں نوں اوس جشن اندر بے ہوشی والی شراب پلا دتی۔ جدوں شراب دے نشے نے اوہناں نوں مدہوش کر دتا تے اوہ گھوک سوں گئے، اوہناں بندیاں پنوں نوں اوٹھ دے کچاویاں وچ سُٹیا تے نکلدے ہوئے۔ سید ہاشم شاہ موجب:

رات پئی بہہ پاس پنوں دے جیہھ مٹھی دل کالے
ہوت پنوں نوں موت سسی دی بھر بھر دین پیالے
اوہ کیہ درد دلاں دا جانن اوٹھ چوگاؤن والے
ہاشم دوس نہیں کرواناں عشق کئی گھر گالے (72)

”سسی“ جدوں ہوش وچ آئی اُٹھی تے ویکھیا تے پنوں اوہنوں کدھرے دکھالی نہ دتا۔ مڑ ”پنوں“ دی بھال وچ نکلدی اے۔ سسی ٹر پیندی اے کسے نوں دس پچھن توں بغیر اگے چرواہا ملدا اے تے اوہ اُٹھال والیاں دا راہ دسدا اے۔ ”سسی“ اوس تپدیاں تھلاں وچ اوسے لمیرے سفر تے ڈگدی ڈھبندی ٹر پیندی اے۔ فقیر قادری ہوراں دے آکھن موجب:

ریت تھلاں دی رکھڑ رکھڑ ہسدی اے سسی مارے ڈھاپیں
ہڑ دے پانی وانگر شُو کے تتی کر کر لمبڑیاں باہیں
یار جیہناں دے اُڈ پُڈ جاندا اے اوہ لبھدے لاوندے واہیں
قادری سسی جج چا کیتو رُل موئی کچھ دے راہیں (73)

”سسی“ اوہناں تھلاں دے وچ پنوں نوں لبھدی لبھاوندی گرمی وچ بھج کے مر گئی۔ بشیر ناطق ہوراں نے کسے بزرگ دا لکھیا اے کہ جیہڑا سسی نوں دفنایا اے کچھ مکران توں پنوں ”سسی“ دی بھال وچ تھلاں دے اندر آوندا اے تے اک قبر تے بزرگ ملدا اے جیہڑا پنوں نوں دسدا اے کہ ایہہ نوجوان عورت پنوں پنوں کردی موئی اے ”پنوں“ نے ایہہ گل سن کے ساون دیاں جھڑیاں لایاں تے انج رووے جیویں ندی اُچھالاں ماردی اے۔ پنوں رووے گُراوے تے گُکارے کدی قبر دا طواف کرے قبر نال گلوکڑی پاوے اخیر پنوں نے دعا منگی ”سسی“ دی قبر پھٹی تے پنوں اوس دے وچ سما گیا۔

حوالے

*Lecturer Punjabi, Govt. Associate College for Women, Mandi Faizabad.

- 1.Mukhtasir Punjabi Lughat, Marataba Sharif Kunjahi (Lahore:Punjabi University,1981),228.
- 2.Lakh Shah, Sassi Lakh Shah, Marataba Zahid Hassan (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board,1996),23.
- 3.Lakh Shah,23.
- 4.Punjabi Urdu Dictionary, Sardar Muhammad Khan Marataba (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board,2009),1884.
- 5.Hashim Shah, Kalam Syed Hashim Shah, Marataba Ahsan Bajwa (Lahore: Oriental Publications,2016),124.
- 6.Lakh Shah,33.
- 7.Lakh Shah,37.
- 8.Lakh Shah,14.
- 9.Peer Shah, Marataba Zia Ul Nabi(PBUH) Jild Awal (Lahore: Zia ul Quran Publishers, 1994),48.
- 10.Dr. Naveed Shahzad, Marataba. Nazam aur Nai Punjabi Nazam Tafheem Kay Mabahis (Lahore: Punjabi University,2015).198.
- 11.Lakh Shah,26-27.
- 12.Lakh Shah,32.
- 13.Lakh Shah,62.
- 14.Dr. Faqir Muhammad Faqir, Marataba. Sassi Punoon (Lahore: Sange Meel Publications,), 63-64.
- 15.Lakh Shah,62.
- 16.Lakh Shah,58.
- 17.Dr. Mian Zafar Maqbool, Marataba. Se Harfian Sassi Punoon (Lahore: Bazam Mola Shah, 2014),99.
- 18.Lakh Shah,59.
- 19.Lakh Shah,49.
- 20.Lakh Shah,48.
- 21.Lakh Shah,50.

- 22.Lakh Shah,53.
- 23.Munawar Waheed, Marataba. Sassi dey Kurlap (Lahore: Akram Press,2009),17.
- 24.Munawar Waheed,31.
- 25.Prof. Quraishi Ahmad Hussain Ahmad Qaladari, Punjabi Adbiat da tehqeeqi Mutalia (Lahore: Maktaba Meri Library, 1975),351.
- 26.Munawar Waheed,31.
- 27.Munawar Waheed,31.
- 28.Munawar Waheed,33.
- 29.Dr. Mian Zafar Maqbool,32.
- 30.Munawar Waheed,36.
- 31.Syed Mumtaz Ahmad Hashmi, Marataba. Sassi Punoon (Lahore: Alrehan Publishers, 2006),3.
- 32.Syed Mumtaz Ahmad Hashmi,3.
- 33.Mian Zafar Maqbool,90.
- 34.Bashir Natiq, Thalan Di Sassi (Lahore: Maqsood Publishers,2019),58-59.
- 35.Bashir Natiq,60.
- 36.Dr. Aftab Ahmad Naqvi, Punjabi Naat (Lahore: Pakistan Punjabi Adabi Board,2005),84.
- 37.Dr. Aftab Ahmad Naqvi,86.
- 38.Bashir Natiq,62-63.
- 39.Bashir Natiq,63.
- 40.Bashir Natiq,64.
- 41.Bashir Natiq,91.
- 42.Bashir Natiq,93.
- 43.Bashir Natiq,96.
- 44.Daim Iqbal Daim, Dur Yateem Sassi (Mandi Bahauddin: Maktaba Roomi o Jaami.),24.
- 45.Bashir Natiq,60.
- 46.Bashir Natiq,60.
- 47.Bashir Natiq,60.
- 48.Munawar Waheed,17.
- 49.Bashir Natiq,106-107.
- 50.Bashir Natiq,110-111.
- 51.Bashir Natiq,122.

52. Bashir Natiq, 130-131.
53. Bashir Natiq, 144.
54. Bashir Natiq, 146.
55. Bashir Natiq, 153.
56. Bashir Natiq, 158.
57. Bashir Natiq, 186.
58. Bashir Natiq, 199.
59. Bashir Natiq, 207-208.
60. Bashir Natiq, 214.
61. Bashir Natiq, 218.
62. Bashir Natiq, 275-276.
63. Sassi Hafiz Barkhurdar, Sangat, Marataba (Lahore: Suchet Kitab Ghar, 2014), 25.
64. Sassi Hafiz Barkhurdar, 25.
65. Bashir Natiq, 287.
66. Sassi Hafiz Barkhurdar, 27.
67. Bashir Natiq, 308.
68. Hashim Shah, 125.
69. Bashir Natiq, 343-344.
70. Bashir Natiq, 356.
71. Bashir Natiq, 362.
72. Bashir Natiq, 63.
73. Dr. Mian Zafar Maqbool, 169.